Urbani kozmopolitizam i „hrvatski Levantinci“ – jedan inovativan doprinos istraživanju osmanističkih tema

Vjeran Kursar, Hrvatski Levantinci u osmanskom Istanbulu, prev. Dora Kosorčić Januš. Zagreb: Srednja Europa, 2024, 293 str.

Znanstvena monografija *Hrvatski Levantinci u osmanskom Istanbulu* objavljena je prvo na engleskom jeziku 2021. godine u izdanju uglednog turskog izdavača Isis Press (Istanbul). Riječ je o izdavaču koji je specijaliziran za objavljivanje studija iz osmanske povijesti kao što su knjiga Fuata i Suphana Andica o Ali Paši (*The Last of the Ottoman Grandees*, 1996) ili Donalda Masona o „osmanskoj“ Ateni u 18. i 19. stoljeću (*Late Ottoman Athens*, 2025). Knjiga *Croatian Levantines in Ottoman Istanbul* nagrađena je Nagradom „Mirjana Gross“ za najbolju knjigu iz povijesti 2021. godine. Nekoliko godina nakon engleskog izdanja izlazi i hrvatski prijevod knjige, u proširenom i revidiranom obliku. Donosi ga izdavačka kuća Srednja Europa, u prijevodu Dore Kosorčić Januš. Izdanje se svakako uklapa u politiku izdavačke kuće koja je ranije uključivala, primjerice, prijevode knjiga Marka Mazowera ili Halila İnalcıka, važne za shvaćanje povijesne perspektive europskog Jugoistoka te njegove povezanosti sa Srednjom Europom.

Knjiga temu postavlja vrlo ambiciozno, s tendencijom da međusobno isprepletе socijalnu, kulturnu, vjersku i urbanu povijest, nadograđujući ih po potrebi političkim, ekonomskim ili nekim drugim komponentama. „Hrvatski Levantinci“ su do sada kao značajna komparativnohistorijska tema koja proučava slojeve interkulturalizma zanemareni u ozbiljnim istraživanjima hrvatske historiografije. Vjeran Kursar stoga je temu odlučio obuhvatiti cjelovito, pa „hrvatske Levantince“ u Istanbulu zahvaća kronološki, od ranonovovjekovnih dubrovačkih diplomata i trgovaca koji su se doselili u grad kao tadašnje središte trgovine i gospodarstva, do 19. i 20. stoljeća kada je, zbog više dostupnih izvora, svoju analizu mogao spustiti s razine političkih i privrednih dragomanskih elita na različite drugačije definirane društveno-ekonomske skupine. Njegova interpretacija utemeljena je na višegodišnjim istraživanjima, koja su originalna i donose niz sasvim novih, nepoznatih i do sada neobrađenih podataka. Oni proizlaze iz izvora koji su prikupljeni u arhivima i knjižnicama u Istanbulu (Osmanski arhiv Predsjedništva, Atatürkova knjižnica, SALT knjižnica i arhiv, Arhiv Apostolskog vikarijata u Istanbulu, istanbulski arhivi crkve Sv. Antuna, crkve Sv. Petra i Pavla, Sv. Jurja, crkva Santa Maria Draperis), Hrvatskoj (Državni arhiv u Dubrovniku, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu), Bosni i Hercegovini (arhiv franjevačkog samostana Sv. Duha u Fojnici, arhiv Franjevačke provincije Bosne Srebrene u Sarajevu), Srbiji (Arhiv Srbije) te Francuskoj, kao i do sada nepoznatim ili zanemarenim privatnim zbirkama – obitelji Zelić (Atena, Pariz, Brela). Već po samom obuhvatu arhivskih materijala na više različitih jezika, kao i strukturi knjige, moguće je zaključiti da je riječ o složenom istraživačkom „projektu“ kojega je autor provodio u etapama, tijekom više godina, vodeći se dostupnim izvorima i putovima kojima su mu se radeći na njima otvarali. Analizom osmanskih, crkvenih i dubrovačkih arhivskih izvora i rukopisa, kao i bogate literature na turskom, francuskom, talijanskom, engleskom, njemačkom, ruskom, bugarskom i hrvatskom jeziku, autor je došao do niza novih spoznaja o političkoj, društvenoj i ekonomskoj ulozi hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka – Levantinaca u osmanskoj prijestolnici.

Autor je detaljno istražio različite aspekte „hrvatskih Levantinaca" u osmanskoj prijestolnici, usmjerujući se na socijalnohistorijske interkulturne kategorije kao što su procesi socijalizacije, integracije, i oblikovanja specifičnog urbanog identiteta. Tako se autor uključuje u suvremena i propulzivna istraživanja takozvanih višesložnih i višestrukih identiteta ili identifikacija, kojima je cilj ukazati na dubinu kozmopolitizma mediteranskih svjetova. Autor zato konstatira da su u ranom novom vijeku najbrojniji hrvatski imigranti u prijestolnici Osmanskog Carstva, Istanbulu, bili Dubrovčani, ali da se kasnije situacija (nakon nestanka Republike i promjene niza povijesnih okolnosti) mijenja. Kao prijateljska i vazalna država, Dubrovačka Republika i njeni državljani su uživali široke privilegije, koje su poticale doseljavanje u Osmansko Carstvo, te posebice u Istanbul kao najveći ekonomski centar carstva. Uz trgovinu, Dubrovčani su igrali važnu ulogu i za katolicizam u Osmanskom Carstvu, bilo putem diplomatske podrške, bilo osobnim putem, kao visoko rangirani katolički dostojanstvenici u gradu. S druge strane, tijekom 19. stoljeća većina hrvatskih imigranata u Istanbulu pripadala je radništvu, što znači da se težište knjige prebacuje od proučavanja elita do proučavanja širih slojeva različitih društvenih sfera koje su činile u tom razdoblju „hrvatske Levantince". Pojedini imigranti javljaju se i kao poduzetnici te obnašaju važne dužnosti u projektima koji su igrali bitnu ulogu u transferu tehnologije u Osmansko Carstvo, istakavši se u područjima kao što je rudarstvo, brodarstvo, u željeznicama, duhanskoj industriji te tiskarstvu ili kartografiji. Pritom je njihova aktivnost nerijetko prelazila uže tehničke okvire, i postajala važna za društveni i kulturni život Istanbula uopće, te posebice za Levantince, društvenu zajednicu zapadnoeuropskog porijekla, u koju su se iseljeni Hrvati ubrzo po dolasku asimilirali. Ključan primjer Kursar pronalazi u dobro dokumentiranoj priči dalmatinca Antonija Zelića iz Brela kraj Makarske, koji je postao rodonačelnik levantinske loze obitelji u Carigradu gdje je od 1869. uspostavio važnu tiskaru. Tipična priča o devetnaestostoljetnom poduzetničkom duhu postupno se pretvara u analizu interkulturalizma, kulturnih transfera i fluidnosti identiteta koji u kontekstu kozmopolitske sredine multikulturalnog središta Osmanskog Carstva neprestano preispituju vlastite granice i brišu ograničenja. Autor ne pravi, kako bismo se možda pribojavali, cezuru 1914. odnosno s početkom Velikog rata, nego objašnjava i sudbinu tijekom tog razdoblja korjenitih promjena i lomova. Po završetku Prvog svjetskog rata, dakle nakon stvaranja nacionalne turske države – Republike Turske, promijenio se i položaj stranih imigranata, uključujući i hrvatskih Levantinaca. Izgubivši privilegije i ekstrateritorijalni status, oni od 1920-ih i 1930-ih godina počinju napuštati Istanbul, koji od kozmopolitske metropole s vremenom postaje homogenizirani *turski* grad.

Autor je svoju knjigu rasporedio, uz uvod i zaključak u obliku epiloga o višestrukim identitetima hrvatskih Levantinaca, na ukupno tri ravnomjerna poglavlja s potpoglavljima. U stručnom i metodološkom smislu različite je perspektive, pristupe i načine organizacije materijala objedinio tako da čine zaokruženu cjelinu. Znalački je odabrao socijalnu i urbanu historiju kao temelj svojeg polazišta, što mu omogućuje fleksibilno kretanje u teme, podteme, odnosno daje mu mogućnost zauzimanja različitih perspektiva koje po potrebi otvaraju prostor za dubinsku analizu. Kada ulazi u pojedinosti, obiteljske priče, generacije određenih obiteljskih (pod navodnicima) „dinastija", čini to odmjereno i s razlogom. Ne radi se o ekskursima, nego bogato opisanim i dobro istraženim primjerima koji kao pojedinačni slučajevi demonstriraju nešto *opće*. Glavne aktere ove knjige povezuje gradski ambijent Istanbula, pa poglavlja kroz koja čitatelj prolazi daju važan doprinos urbanoj povijesti. Ona nisu samo funkcionalna, nije im zadatak tek „oslikati ambijent",

nego iz pozicije različitih učinaka procesa urbanizacije i modernizacijskih koncepcija nude složenije poglavlje „biografiju“ grada koje su postale popularne i učestale u zadnje vrijeme u historiografiji – poput Hibbertove biografije Rima, Montefioreove Jeruzalema ili Pariza o kojemu je pisao Colin Jones. Kursar u odnosu na zadatak kojega si postavlja ne piše opsežnu preglednu biografiju grada, već specifičnim uvidom u jednu fluidnu skupinu doprinosi složenijem promišljanju djelovanja kozmopolitskog urbanog središta Osmanskog Carstva. Budući da je riječ o važnom središtu i prijestolnici, urbana historija u ovom slučaju vodi i prema imperijalnoj historiji od čega autor ne bježi. Svjestan da će njegova knjiga trebati odgovoriti i na pitanja koja se odnose na sudbine velikih imperija u vrtlogu različitih silnica 19. i 20. stoljeća – dakle uoči velikog pada i nestanka europskih carskih kompleksa. I u ovom smislu autor je izbjegao bilo kakvu predskazanost i naknadnu pamet, bilježeći transformacije koje zahvaćaju Istanbul i Osmansko Carstvo postupno, odnosno naglo. Izuzetno je to zanimljivo, jer tema autoru omogućuje propitivanje imperijalnih konteksta prožimanja „osmanskih“ i „habsburških“ *fin de siècle* svjetova, kakvo se iz sasvim druge perspektive može pročitati primjerice kod Roberta Lemona (*Imperial Messages. Orientalism as Self-critique in the Habsburg Fin de Siècle*, 2011).

Vjeran Kursar je u svojoj knjizi čitatelju predstavio sasvim novu istraživačku paradigmu, jer njegov prozopografski pristup istraživanja vodi prema višoj razini perspektive isprepletenih povijesti (*histoire croisée*), ali ga pritom nije nepotrebno odveo u teorijske apstrakcije. To je sasvim sigurno i zato što se njegovo istraživanje temelji na velikom broju nepoznatih i do sada nepovezanih izvora, ali i na činjenici da autor dobro poznaje osmanističke teme. To znači da je uključio različita preispitivanja suvremenih historiografskih koncepata, poput kulturnih i socijalnih transfera, transregionalnih i kozmopolitskih odnosa, mreža međusobnih utjecaja i komunikacija, itd. koje je mogao prepoznati u gradivu na kojemu je radio. Tako knjiga *Hrvatski Levantinci* nosi poseban potpis hrvatske historiografije, jer „hrvatske teme“ obrađuje u internacionalno relevantnom kontekstu Istanbula i Osmanskog Carstva, šireći komparatističku dimenziju.

Osim toga treba istaknuti da knjiga, unatoč tome što kombinira različite metodološke pristupe, u stilskom smislu predstavlja jasno, jezgrovito, precizno i vrlo čitko štivo. Radi toga nije usmjerena samo užoj stručnoj publici već i širokoj zainteresiranoj javnosti, jer predstavlja inovativno djelo zrelog istraživača koje je bez presedana u hrvatskoj historiografiji.

Filip Šimetin Šegvić

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 1

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires), Radina Vučetić (Beograd), Christina Lutter (Beč) i Andrej Hozjan (Maribor)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

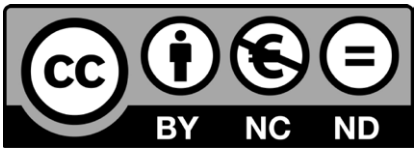
Lektura / Language editors
Katarina Starčević (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.